

УДК: 316.72.2(477-04)

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИХ КРАЇН ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

кандидат наук з державного управління, Сікорська І. М.

Донецький державний університет управління, Україна, Маріуполь

Мета статті полягає у дослідженні сучасних соціальних процесів в мультикультурних країнах ЄС. Наведено короткий історичний огляд іммігрантських потоків в Європі, починаючи з середини минулого століття до теперішнього часу, які стали суттєвим підґрунтям для культурного розмаїття на європейському континенті. Розглянута критична ситуація сучасних подій з прийомом біженців з країн Близького Сходу до країн ЄС. Порушені питання мультикультурної ситуації в Україні та проаналізовано, як досвід із вирішення проблем з соціальною стабільністю в країнах ЄС може бути використаним в Україні.

Ключові слова: мультикультурні країни ЄС, імміграція, культурне різноманіття, критична ситуація, політика мультикультуралізму

*кандидат наук по государственному управлению, Сикорская И. Н.
Проблемы социальной стабильности мультикультурных стран ЕС: опыт для Украины / Донецкий государственный университет управления, Украина, Мариуполь*

Цель статьи заключается в исследовании современных социальных процессов в мультикультурных странах ЕС. Приведен краткий исторический обзор иммигрантских потоков в Европе, начиная с середины прошлого века до настоящего времени, которые и стали существенным основанием для культурного разнообразия на европейском континенте. Рассмотрена критическая ситуация современных событий с приемом беженцев из стран Ближнего Востока в страны ЕС. Затронуты вопросы мультикультурной ситуации в Украине и проанализировано, как опыт по

решению проблем с социальной стабильностью в странах ЕС может быть использован в Украине.

Ключевые слова: мультикультурные страны ЕС, иммиграция, критическая ситуация, культурное разнообразие, политика мультикультурализма

PhD in Public Administration, Sikorska I. M. The problems of social stability in the EU multicultural countries: lesson for Ukraine / Donetsk State University of Management, Ukraine, Mariupol

The purpose of this article is the study of modern social processes in multicultural countries of the EU. A brief historical overview of the immigrant flows in Europe since the middle of the last century to the present time is given, which has become an essential basis for cultural diversity in the European continent. The critical situation of contemporary events with the reception of refugees from the Middle East to the EU is given. The issues of multicultural situation in Ukraine are presented as well as it is analyzed how the experience of solving problems of social stability in the EU countries can be used in Ukraine.

Keywords: multicultural EU, immigration, critical situation, cultural diversity, the policy of multiculturalism

Вступ. Сьогодні більшість країн світу хоча б деякою мірою характеризуються культурним різноманіттям. Міжнародні стосунки, торгівля, туризм, сумісні наукові дослідження, міжнародний діалог освітян і діячів мистецтва, мобільність кваліфікованих фахівців і трудова міграція призводять до того, що в більшості країн проживає значна кількість людей, що належать до інших культур. Зростанню культурного розмаїття сприяє також інтенсифікації глобального інформаційного простору, в якому історичні, культурні ідеї та інновації вільно розповсюджуються, незважаючи на національні кордони.

Культурне розмаїття є рушійною силою не тільки для економічного зростання, але і засобом для більш повноцінного інтелектуального, емоційного та духовного життя. Це фіксується в усіх конвенціях Ради Європи з питань культури, які забезпечують міцну основу для заохочення культурного розмаїття. Так, у Декларації про культурну різноманітність Кабінету Міністрів Ради Європи зазначено: «різноманіття - це основа культурного багатства Європи, воно є загальноєвропейським надбанням і основою об'єднання Європи» [1]. В той же час різноманітність культури та культурна самобутність породжують не менш гостру полеміку і викликають навіть більш глибокі розбіжності, оскільки до них залучені не тільки вчені, державні чиновники і політики, але і пересічні люди.

Реальність формування полікультурного стану суспільства вимагає свого теоретичного осмислення, але треба зазначити, що теоретичні погляди прихильників мультикультуралізму не відрізняються єдністю щодо того, який варіант мультикультурного суспільства є найбільш прийнятним. Не існує єдиної загальноприйнятої концепції «мультикультурного» суспільства, між тим теоретичною основою аналізу сучасної соціокультурної ситуації можуть послужити дослідження Ф. Барта, Ж. Бодрійяра, Ю. Габермаса, Ф. Гекмана, С. Драєвича, С. Жижека, К. Коданьоне, В. Кулічки Ч. Тейлора Г. Тернборн, та багатьох інших, а також роботи російських дослідників: Є. Баграмова, О. Борисова, О. Куропятника, В. Малахова, Н. Мамедова, В. Межуєва, О. Сергєєвої, В. Тишкова, М. Толстанової. Серед вітчизняних науковців даній проблемі приділяють увагу такі вчені: С. Дрожжина, С. Бондарчук, О. Гриценко, М. Кушнарєва, О. Биков та ін.

Незважаючи на те, що проблематиці мультикультуралізму присвячено певну кількість наукових публікацій і теоретичних розробок, аналіз мультикультуралізму на теренах Європи, виявлення соціальних реалій, що призводять суспільство до нового соціокультурного стану, вагомо

впливають на соціальну стабільність, представлені недостатньо, що потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Мультикультуралізм характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, з тим, що жодна з них не є панівною, тобто це визнання культурного плюралізму та сприяння йому [2]. На думку вітчизняної дослідниці С. Дрожжиної, мультикультуралізм – це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного розмаїття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні [3, с. 94]. Мультикультуралізм являє собою складний соціокультурний феномен. Це об'єктивно існуючий полікультурний стан сучасного соціуму, в якому співіснує безліч етнокультурних і субкультурних груп. Це рівноправне співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним етнічним, соціальним, релігійним чи навіть віковим групам з їхніми специфічними ідентичностями [4, с.109].

Як відомо, мультикультуралізм з'явився в більшій мірі як явище політичне, а не наукове. Чому в ньому виникла необхідність, цілком зрозуміло: наприкінці 1960-х рр. століття стали звертати увагу на феномен різноманіття багатьох суспільств, який необхідно було осмислити. Політики ж зіткнулися з цим явищем у своїй практиці як із необхідністю управління подібним різноманіттям. У кожній країні склалося своє ставлення до мультикультуралізму і як до політики, і як до більш широкого суспільного явища. Тому мультикультуралізм Канади, де він офіційний, відрізняється від мультикультуралізму США, де він в якості офіційного напрямку політики не є визнаний. Так саме французьке розуміння мультикультуралізму абсолютно не тотожне німецькому, а європейські

трактування мультикультуралізму в цілому відрізняються від американського [5].

Суттєвим підґрунтям для культурного розмаїття на Європейському континенті на протязі минулого сторіччя стали потоки мігрантів, які сприяли перетворенню традиційно гомогенних в культурному плані національних держав Європи на гетерогенні, мультикультурні суспільства. До середини ХХ ст. в країнах Західної Європи не спостерігалось масштабних імміграційних потоків на відміну, наприклад, від США і Канади. Європа сама була постачальником іммігрантів. Однак після другої світової війни ситуація змінилася: сам західноєвропейський регіон перетворився на центр імміграції. Гостра потреба зруйнованої в ході війни західноєвропейської економіки диктувала необхідність залучення робочої сили ззовні, з держав, які традиційно характеризувалися високою народжуваністю і низьким попитом на ринку праці, а значить надлишком робочих рук. Імпорт трудових ресурсів зовсім не означав повної відсутності безробіття серед населення країн Західної Європи. Але, корінне населення не бажало виконувати низькооплачувану, брудну роботу. Вихідці з неблагополучних у соціально-економічному відношенні держав були готові братися за будь-яку роботу. Тобто тут треба зробити наголос, що післявоєнна міграція була об'єктивним процесом, що без іноземної робочої сили Європа навряд чи змогла б здійснити економічний підйом, що завдяки іммігрантам представники "титульної" нації звільнені від найбільш брудних, низькооплачуваних видів діяльності. У Західну Європу приїжджали безробітні або ті, хто розумів, що навіть на низькооплачуваних за європейськими мірками посадах вони зможуть заробити значно більше грошей, ніж у своїй країні. Спочатку головним постачальником робочої сили була Італія, для якої були характерні бідність і високе безробіття, особливо на півдні країни. У 1946-1956 роках у середньому щорічно мігрували 150 тисяч італійців, переважно до Швейцарії, Франції та ФРН. З

1960-х років трудових мігрантів з Італії, Іспанії, Португалії та Греції стали поступово змінювати робочі з Югославії, та країн Третього світу [6, с. 68]. Причому Франція, Нідерланди, Великобританія поповнювали трудові ресурси за рахунок вихідців зі своїх колишніх колоній; ФРН, яка раніше не мала колоній, спиралася переважно на імпорт робочих з Туреччини. Трудові мігранти розглядалися спочатку як тимчасові робочі, які після закінчення терміну контракту повинні повернутися на батьківщину. Після першої енергокризи у 1970 рр. і викликаним нею безробіттям влада західноєвропейських країн вирішила припинити прийом нової робочої сили. У деяких європейських країнах були розроблені програми сприяння іноземним робітникам в репатріації. Частина трудових мігрантів скористалася цією допомогою, але більшість відмовилась від неї, розуміючи, що на батьківщині перспектив немає. Перекриття каналу трудової імміграції не привело до значного скорочення потоку охочих знайти роботу за кордоном. Останні стали використовувати інші способи в'їзду в багаті європейські країни: возз'єднання сімей, нелегальна імміграція. Багато хто з новоприбулих на відміну від своїх попередників намагалися не так знайти роботу, скільки жити на соціальну допомогу. В результаті збільшилось навантаження на соціальну систему приймаючих держав, і не в останню чергу через це виникло негативне ставлення до іммігрантів як до утриманців.

Термін “іммігранти” має зараз негативну конотацію в Європі, оскільки це слово найчастіше вживають люди, що вороже налаштовані до цієї групи, хоча особи, яких вони мають на увазі, часто не є іммігрантами згідно з юридичним чи технічним визначенням цього терміну [7, с. 21.]. Власне, якщо іноземці, які приїхали жити і працювати в країну, зовні не відрізняються від більшості мешканців, розмовляють тією ж мовою, мають загалом подібний побут і заробляють на життя, до них виникає незначне або взагалі не виникає жодного упередження. Проте якщо зовні або за способом

життя ці люди явно відрізняються від більшості, то їх часто називають “іммігрантами”, навіть якщо вони чи їхні батьки і діди народилися і прожили все життя в цій країні. Таких людей вважають частиною групи, яка швидко збільшується і може загрожувати корінному населенню і його способу життя. До цієї групи також зараховують біженців, – яких засоби масової інформації повсюдно трактують як “нижчий сорт”, – а часом і людей, які справді переховуються від переслідування на батьківщині [7, с.23]. Але зараз, у зв'язку з процесом старіння населення Європа потребує мігрантів. Без них, за підрахунками Європейської комісії, в ЄС за наступні 50 років трудові ресурси скоротяться на 100 мільйонів осіб, незважаючи на те, що загальна чисельність населення в цілому продовжуватиме зростати, в більшості за рахунок іммігрантів [8].

Треба визнати, що однобокий підхід, який колись мав місце в Європі, - надання різних соціальних гарантій мігрантам при відсутності регулювання умов і критеріїв в'їзду громадян третіх країн - привів до того, що до кінця 1980-х рр. ситуація змінилася і серед мігрантів виявилось безліч безробітних, що стали тягарем для соціальної системи. Тому, у багатьох країнах іммігранти стикаються з протестами з боку місцевого населення, яке боїться за свою національну ідентичність та цінності. Недосконала міграційна політика багатьох європейських урядів стала причиною розколу суспільства в багатьох європейських країнах. Суперечки ведуться не тільки про робочі місця і конкуренції за доступ до соціального забезпечення, але й про культуру та мову. Але сьогодні, як і раніше, Європейський Союз, і досі вважається одним з найсильніших гравців на світовій економічній арені, досі привертає величезну кількість трудових іммігрантів, це створює певні складності в їх інтеграції у суспільство. Тож держави ЄС мають застосовувати відповідну політику щодо цих викликів.

У наукових колах пропонується змінити концепцію. Так, хорватський культуролог С. Драгоевич називає мультикультуралізм концепцію

статичною, оскільки наголос робиться на збереженні існуючих культур меншин, отже, у певному сенсі – на консервації status quo. На його погляд більш ефективною є концепція інтеграції (популярна з 1980-х років), в якій наголос робиться якраз на забезпеченні активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві, на їхньому взаєморозумінні та взаємозбагаченні. Окрім вищезгаданих, С. Драгоевич характеризує ще і транскультуралізм – термін, який виник на рубежі 80-90-х років унаслідок глобалізаційних процесів у ході двох головних дискусій: про "європейську ідентичність" і систему цінностей, яка формується на наднаціональному рівні [9].

Але поки в наукових колах розробляються нові концепції, життя вносить свої корективи. В останні місяці весь світ спостерігає кризу з мігрантами з Близького Сходу у країнах ЄС. В Брюсселі досі не показали здатність генерувати швидкі та узгоджені дії у відповідь на цей виклик. Рішення і плани, які приймалися до розгляду, були нездійсненними. Для вирішення кризи Рада ЄС має довести, що може мобілізувати країни-члени і змусити їх виконувати загальну волю. Але поки до цього далеко. Країни-члени союзу повинні вирішити для себе, чи хочуть вони допомагати загальному центру з розселенням мігрантів і ослабленням їх тиску на межі союзу. Найбільш реалістичним сценарієм залишається угода з Туреччиною, яке забезпечить відтік біженців та мігрантів до Єгейського регіону [10]. У політичній площині рішення міграційної кризи буде так чи інакше означатиме посилення централізації союзу. Без цього неможливо узгодити схеми розселення мігрантів та організувати спільні операції на зовнішніх кордонах союзу. Але політичної волі у президентів і прем'єрів явно не вистачає. Багато урядів на місцях втомилися ділити владу з Брюсселем і все більше хочуть відійти від контролюючих органів ЄС, вони бояться втратити свої повноваження на місцевому рівні. І найбільш явно це проявляється в регіоні Східної Європи. Так, країни Вишеградського блоку - Чехія,

Словаччина, Польща та Угорщина ясно дали зрозуміти, що вони проти пропозицій ЄС переселити біженців з сусідніх країн, таких як Італія і Греція, на територію інших країн-членів.

Поки що криза триває і її вирішення можливе лише за умови єднання всіх сил суспільства, сил які мають потужні голоси та повноваження: політиків, державних діячів, освітян та науковців, громадських організацій, діячів мистецтв, та всіх тих, кому небайдуже майбутнє своєї країни. Мультикультуралізм як соціокультурний феномен поступово трансформується, йому на зміну приходять політика міжкультурного діалогу на основі принципу взаємності та взаємоповаги. Така доктрина є дуже привабливою для України, де мультикультуралізм лише тепер утверджується в лексиконі інтелектуальних еліт та державних структур [11]. Чисельні національні меншини, які мешкають на території України, визнаються на конституційному та законодавчому рівні, але спостерігається брак діалогу між ними, який є дуже важливим засобом взаємного пізнання, розуміння та зближення. Для того, щоб суспільство стало дійсно міжкультурним, кожна соціальна група має жити у рівних умовах, незалежно від її культури, стилю життя чи походження. Це означає переосмислення не тільки способів взаємодії з іншими культурами, але навпаки взаємодія з мешканцями різних регіонів України, представниками меншин, такими як гомосексуалісти, або люди з фізичними вадами, які можуть відчувати на собі не толерантне ставлення або дискримінацію. Сьогодні Україна переживає процес прискореного розвитку національної свідомості, відбувається самоствердження національної культури у мультикультурних контекстах, реалізується стратегія національно-патріотичного виховання. За цих умов безперечно важливим стає діалог культур. Україна рік за роком стає більш відкритою для всього світу, що в свою чергу вимагає готовності українського суспільства до розуміння, сприйняття та поваги до розмаїття культур, поглядів та форм вираження і

проявів людської індивідуальності. Водночас від цього залежать і внутрішні процеси розвитку демократії та становлення громадянського суспільства в країні. На жаль українське суспільство не готове до сприйняття і визнання універсальних прав та основних свобод людини. Підтвердженням цьому є прояви расизму та різних форм дискримінації по відношенню до представників різних культур та соціальних груп, які стають дедалі частішими та жорстокішими.

На нашу думку, саме мультикультурна освіта має стати одним з головних засобів для того, щоб скористатись всіма перевагами, яке надають мультикультурні суспільства. Загальною метою мультикультурного навчання має бути сприяння та посилення взаємних відносин між різними культурними групами меншин та більшості в рамках одного суспільства. Ця мета означає:

- побачити, що різноманітність є корінням рівності, а не стає виправданням для маргіналізації;
- докласти зусиль, щоб визнавати різні культурні ідентичності і поширювати поважне ставлення до представників меншин;
- вирішувати конфліктні ситуації у мирний спосіб.

Мультикультуралізм для України це - і реальність, і перспектива, і соціальна єдність та стабільність. Досвід Європейських країн у вирішенні проблем, що виникають за умови культурного розмаїття, є вартим уваги для застосування з метою вироблення оптимальної стратегії і тактики побудови справжнього демократичного суспільства, для підвищення загального рівня зростання міжетнічної толерантності й культурного діалогу.

Висновки. Мультикультуралізм, як суспільний феномен є об'єктивною реальністю у більшості країн світу. Як соціокультурна парадигма – мультикультуралізм не може оцінюватися однозначно. Як політична доктрина мультикультуралізм може привести до посилення сепаратистських настроїв. Дане явище вимагає для своєї оцінки системного

та діалектичного підходу, прийняття нового мультикультурного стану соціуму заради соціальної стабільності та гармонійного зрівняння всіх існуючих у суспільстві культур.

Культурне різноманіття суспільства може реалізувати свій прогресивний потенціал тільки в тому випадку, якщо культурна трансформація громади відбуватиметься при збереженні найважливіших досягнень сучасної культури, зокрема, основ гуманістичної культури, основних етичних цінностей, громадянських свобод, наукових та філософських досягнень. При такому стані в суспільстві розвиватиметься атмосфера громадянської солідарності та взаємної поваги.

Введення конструктивних принципів мультикультуралізму до українського соціуму з урахування критичних та хибних моментів мультикультуралізму країн ЄС, на наш погляд, є важливим кроком на шляху до демократичного суспільства.

Література:

- 1. Декларація про культурну різноманітність Комітету Міністрів РЄ (7.12.2000) Режим доступу <http://www.coe.kiev.ua/bul/bul8/text11.htm>*
- 2. Banting, K. and Kymlicka, W. (2006) Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies, Oxford: Oxford University Press.*
- 3. Дрожжина С. В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: монографія / С. В. Дрожжина. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 151 с.*
- 4. Habermas J. Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State // Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition / Ed. by Gutmann A. Princeton; New Jersey, 1994. - pp.107-148.*
- 5. Collinson S. Public Policies Towards Immigrant Minorities in Western Europe [Text] // Ethnic Diversity and Public Policy. A Comparative Inquiry. Ed. by Young C London: Palgrave, 2008 - 158 p.*

6. Rex J. *Political Sociology and Cultural Studies in the Study of Immigrant Communities in Europe // Intercultural Europe. Diversity and Social Policy*. Ed. by J. Gundara, S. S. Jacobs Aldershot: Ashgate, 2000. - p. 63-78
7. Карачурина Л. Б. *Германия: как управлять мигрантами / Л. Б. Карачурина // Современная Европа. № 2. - 2009. - С. 18-33.*
8. Назаревич А. *Національні меншини країн Європейського Союзу в контексті інтеграційних процесів / А. Назаревич, С. Трохимчук. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 2002. – 112 с.*
9. Dragojevic S. *Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications // CULTURELINK. – 1999. – Vol. 10. – № 29. – 137 p.*
10. *Migrant and refugee crisis. Retrieved from <http://www.euronews.com>. 17.11.2015*
11. Степико М. Т. *Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. – К. :НІСД, 2011. – 336 с.*

References:

1. *Deklaratsiya pro kul'turnu riznomanitnist' Komitetu Ministriv RYe (7.12.2000) Rezhym dostupu <http://www.coe.kiev.ua/bul/bul8/text11.htm>*
2. Banting, K. and Kymlicka, W. (2006) *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, Oxford: Oxford University Press.
3. Drozhzhyna S. V. *Kul'turna polityka suchasnoyi polikul'turnoyi Ukrayiny: sotsial'no-filosofs'kyy ta pravovyy aspekty: monohrafiya / S. V. Drozhzhyna. – Donets'k : DonDUET, 2005. – 151 s.*
4. Habermas J. *Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State // Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition / Ed. by Gutmann A. Princeton; New Jersey, 1994. - pp.107-148.*
5. Collinson S. *Public Policies Towards Immigrant Minorities in Western Europe [Text] // Ethnic Diversity and Public Policy. A Comparative Inquiry. Ed. by Young C London: Palgrave, 2008 - 158 p.*

6. Rex J. *Political Sociology and Cultural Studies in the Study of Immigrant Communities in Europe // Intercultural Europe. Diversity and Social Policy*. Ed. by J. Gundara, S. S. Jacobs Aldershot: Ashgate, 2000. - p. 63-78
7. Karachurina L. B. *Germaniya: kak upravlyat migrantami / L. B. Karachurina // Sovremennaya Yevropa. № 2. - 2009. - S. 18-33.*
8. Nazarevych A. *Natsional'ni menshyny krayin Yevropeys'koho Soyuzu v konteksti intehratsiynykh protsesiv / A. Nazarevych, S. Trokhymchuk. – L.: Vyd-vo L'viv. un-tu, 2002. – 112 s.*
9. Dragojevic S. *Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications // CULTURELINK. – 1999. – Vol. 10. – № 29. – 137 p.*
10. *Migrant and refugee crisis. Retrieved from <http://www.euronews.com>. 17.11.2015*
11. Stepyko M. T. *Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannya: monohrafiya / M. T. Stepyko. – K.: NISD, 2011. – 336 s.*